

УДК 739.2/736.2

Станіслав **Вольський**

доцент кафедри художнього металу
Львівської національної академії
мистецтв

«Мистецтво рук твоїх....» (до проблеми формування художнього методу мистця-ювеліра)

Анотація. Стаття присвячена технологічним експериментам повного циклу робіт, які необхідно виконати в процесі виготовлення складного ювелірного виробу з дорогоцінних матеріалів, що є під силу фаховому майстрові-універсалу, який має за мету передати свої знання та вміння студентам відділу художнього металу.

Ключові слова: ювелірні прикраси, дорогоцінні матеріали, коштовне каміння, кольорова емаль, ручна робота, художній метод мистця-ювеліра.

Як відомо з археологічних досліджень, практичної ювелірної справи та мистецтвознавчої літератури, упродовж тисячоліть людство освоювало та використовувало у своїй діяльності мідь, золото, срібло, олово, ртуть, свинець. Пізніше до них додавали цинк, нікель, алюміній та інші елементи природного походження. Історія ремесел, пов'язана саме із цими металами, які до сьогодні не втратили свого значення [3, с. 18].

Золотарство як один з видів декоративно-ужиткового мистецтва з коштовних матеріалів стало важливою складовою культури українців. За період багатовікового існування це ремесло пройшло значну еволюцію і як складова частина національної художньої культури має широкі можливості та перспективи розвитку.

1989 року на базі ЛДІПДМ (нині Львівська національна академія мистецтв) при кафедрі художнього скла було відкрито відділ художньої обробки металу та інших матеріалів. «Подальший розвиток технічної бази відділу дозволив у 1991 році вивчення ювелірної справи, художнього емальєрства, декоративного карбування, гравіювання тощо» [4, с. 82].

У нашій статті хочемо продовжити тему авторських методів і

напрацювань [1, с. 174–179] у процесі послідовного виготовлення складного ювелірного виробу з дорогоцінних матеріалів.

У виготовленні ювелірних виробів існує низка технологічних класифікацій: заводське виробництво, де можуть виготовляти литі витвори, штамповані або комбіновані твори. Може бути ручна та напів ручна робота. У виготовленні сучасних ювелірних виробів може бути застосована різноманітна техніка та обладнання, що забезпечує швидкість і дешевизну процесу. Звичайно, такі шаблонні ювелірні прикраси не можуть мати, окрім ціни за матеріал, високої художньої вартості.

Тому хочемо зупинитися на виготовленні ювелірки ручної робо-



Процес виготовлення складного ювелірного виробу.

ти. У всі часи й скрізь цінувалася і буде цінуватися ручна авторська робота. Жодна техніка не може замінити людських рук. Нас завжди дивує та зачаровує майстерність і досконалість світових шедеврів минулих століть, коли не жодних технічних засобів.

Можна згадати безліч прикладів виконання шедеврів ще до нашої ери – це видатна скіфська пектораль, виконана із золота в IV ст. до н. е., гребінь, золоті вазы з рельєфами сцен життя та побуту скіфів, а також зброя, прикраси та кінська зброя.

Прикладом є Фарнезька чаша – каменя із сардонікса двадцяти сантиметрів у діаметрі. На лицевій стороні зображена голова Медузи Горгони. Ця дивовижна робота виконана на дуже високому рівні і технічно, і художньо. І все це виконували люди, майстри, які не навчалися в академіях, які не мали ні сучасних спеціальних інструментів, ні двигунів, ні різного професійного устаткування. Також можна згадати витвори майстрів Давнього Єгипту, золото Еллади VI ст. до н. е., ювелірне мистецтво Венеції та Візантії, золотарство ацтеків та інків у Південній Америці тощо.

Неможливо перерахувати й оцінити всі шедеври, які були виготовлені людськими руками. Такі шедеври можуть виконувати тіль-

ки майстри-художники або просто таланти-самоуки, які фанатично люблять свою роботу та з радістю віддають їй свою душу і серце.

Тому хочу зосередити увагу саме на процесі виготовлення складного ювелірного виробу ручного виконання. Маю намір описати та показати послідовне виготовлення коштовного декоративного хреста як ювелірної прикраси. Складність роботи полягає в тому, що передбачає застосування різноманітної техніки виконання: різьба, карбування, гравіювання металевої основи, обробка коштовного каменю, закріплення ограненого каменю (кабошону), накладання емалі. Щоби виконувати такі роботи, потрібно володіти всіма прийомами ювелірної техніки. Короткий опис виробу: це декоративний кулон – хрест, розміром 90 x 50 мм, який має дві композиційно відмінні сторони. На одній стороні, по центру камінь – гранат, виготовлений у вигляді серця (15 x 15 мм). На чотирьох кінцях накладки по центру з білого золота, на яких кріпляться діаманти. Хрест виготовлено із золота 750 проби, яка, до речі, дозволяє накладання гарячої емалі. Нижча проба не дає такої можливості.

Починаємо роботу з основи – виготовлення пластини, яка повинна бути 1–1,2 мм товщини. Після виготовлення наносимо на неї контурний рисунок хреста, який вирізаємо по його контуру. Після вирізання гравіруємо його по заданому рисунку. Наступним етапом виготовляємо каст під центральний камінь. Після виготовлення каста, припаюємо його по центру. Гравіруємо ажурний рисунок, сверлимо отвори та вирізаємо ажур. Бухтируємо (надаємо рельєфний об'єм), по краях хреста проробляємо вирізаний ажур штихелями. Після попередньої проробки штихелем, прорізаємо ще раз куточки та недорізані місця, надаючи основі охайного й пластичного вигляду. Після дій над ажуром починаємо роботу над заготовками для накладок з білого золота під діаманти. Маючи заготовки потрібної форми, надаємо їм потрібного рельєфу та підганяємо під загальний рельєф хреста. Готові накладки й касті напаюємо на поверхню виробу.

Ті частини поверхні виробу, на які має наноситись емаль, готуємо, надаючи їй рельєфу гільошування. Воно потрібне для того, щоби світло, проходячи через прозору кольорову емаль, світилося двома кольорами. Змішуючись, два кольори металу та емалі дають третій колір, зовсім не подібний ні на один з попередніх двох [1, с. 174–179]. Поверхня металу під емаль повинна завжди бути трохи шорсткою для кращого з'єднання емалі з металом.

На цьому етапі тимчасово завершуємо працю з першою половиною хреста і переходимо до робіт над другою половиною.

Другий етап роботи аналогічний з першим. Після вирізання по контуру та обробки, робимо підбір каміння, оскільки на цій половині хреста буде застосовуватися багато коштовного каміння. Камінчики повинні підбиратися і за формою, і за кольором. За формою вони повинні розміщуватися від більшого з країв і зменшуватися прямо пропорційно до центру. Якщо не маємо потрібних каменів за розміром, тоді доводиться їх підточувати. Для цього потрібно мати хоча б елементарні знання і практику в обробці дорогоцінного каміння. А також потрібно мати відповідний інструмент.

Для обробки потрібен алмазний інструмент, оскільки мінерали мають велику твердість, тому їх не беруть сталеві калені різці та бори. Алмазними можуть бути бори, фрези, диски, шкірки, порошки та різні номери паст. Обточивши камінь «обдірочним» інструментом під кабашон до потрібного розміру, далі слід обробляти поверхню дрібнішою фракцією, доводячи до гладкої матової поверхні. Це етап шліфування, а наступним етапом стане полірування. Починати потрібно з паст крупної фракції, поступово переходячи до найдрібнішої. Професійним поліруванням вважається те, коли під мікроскопом не видно слідів шліфування.

Підібравши каміння, потрібно виготовити касти (деталь, у яку кріпиться камінь). Другу половину хреста бухтируємо, надаючи їй опуклої форми. Після цього готуємо місце під емаль, роблячи межі по рисунку, поглиблюючи площину під емаль, за принципом виїмчастої емалі, паралельно гільשוємо, підрізаємо межі площини. Після завершення цієї операції приступаємо до компонування і пайки кастів.

Після завершення роботи над двома половинами ми повинні їх з'єднати. Торець хреста мусить бути ажурним, 3 мм загальної товщини. Ажур може бути у вигляді текстової в'язі або орнаментального мотиву. Текст з ажуром може бути вирізаний або викладений з провальцьованого дроту. Виклавши і спаявши деталі хреста, потрібно їх опрацювати й привести до ошатного ювелірного вигляду.

Наступний етап – процес накладання емалі, яка має бути мілкотертою, промагніченою і промитою. Підготавляючи емаль до накладання, необхідно розбавляти її дистильованою водою, додаючи спеціальний клей.

Спецклеї бувають хімічні та органічні. За відсутності хімічного клею можемо зробити органічний клей самостійно. Для цього потрібні кісточки з айви або зернята з яблук. Їх сушать, після чого заливають гарячою водою. На 100 г. води приблизно 10 кісточок. Клею бажано виготовляти стільки, скільки його буде використано в процесі роботи. Ця умова пов'язана з тим, що клей не може довго зберігатись, бо це органічна речовина, яка швидко псується. У результаті застосування такого матеріалу (органічного клею) утворюється бруд, а емаль як матеріал потребує дуже великої чистоти й акуратності. Окремі японські фірми, що мають справу з виготовленням емалі (особливо у військовій і космічній промисловості), цю операцію проводять на островах, де немає жодної промисловості та людей. Там мусить бути екологічно абсолютно чисте середовище. Тому, якщо ми хочемо домогтися хороших результатів, потрібно максимально наближатися до таких умов.

Поверхня, на яку повинна накладатися емаль, мусить бути чистою, обробленою та знежиреною. Клей додається для того, щоби тримати емаль вкупі й не дати можливості обсіпатись.

Емалі мають різні температури плавлення. Нам бажано застосовувати емаль з меншою температурою плавлення, бо в нашому виробі є багато паяних деталей. Не можна піднімати температуру плавлення емалі до температури плавлення припою. Час плавлення емалі потрібно контролювати, для цього перед плавленням слід зробити кілька проб, щоби точно визначити температуру плавлення цієї емалі. Після плавлення емалі дивимося на всю поверхню, чи рівномірний розподіл емалі. Якщо в процесі роботи десь щось підгоріло, потрібно очистити й додати емаль. Після чого повторно відпалити. Переконавшись у якісному рівномірному покритті, зачищаємо поверхню виробу, поліруємо емаль алмазними пастами. Після цього вона набуває блиску та свіжості.

Покінчивши з емаллю, приступаємо до закріплення каміння. Наш виріб має кастове закріплення – це глуха конструктивна закріпка, в яку камінь завальцьовується наглухо. Глуха закріпка, як і інші способи закріплення каменю, має два аспекти – позитивний і негативний.

Позитивний аспект – це те, що глуха закріпка надійно тримає камінь, немає гострих деталей, які можуть чіплятися за одяг і т.п.

Негативний аспект – це те, що каст закриває велику частину

поверхні каменю, а основне завдання майстра – якомога більше його відкрити. Камінь має бути завальцьований так, щоби він був нерухомий. Після завальцьовання каста його рівняють, шліфують і полірують.

Після завершення цієї операції уважно переглядаємо весь виріб. Знайдені недоліки виправляємо та поліруємо виріб. Відполірувавши, «відкриваємо дзеркало» по периметру кастів. Відкриття дзеркала – це професійний ювелірний прийом, який виконується дуже гострим полірованим штихелем, що дає блискучу поверхню зрізу. Ця блискуча стрічка навколо каменя підсвічує його і надає загальної ефектності. Після завершення кінцевого полірування виріб миємо в гарячій воді з нашатирем і милом щіточкою. Роботу просушуємо та протираємо м'якою мікрофіброю.

Отже, таким чином відбувається повний цикл робіт, які необхідно виконати в процесі виготовлення складного ювелірного виробу з дорогоцінних матеріалів, що є під силу фаховому майстрові-універсалу, «людині-оркестру», – за влучним визначенням дослідника художнього металу в Україні професора Ростислава Шмагала, – який самостійно виконує усі партії ювелірної ... симфонії: різьблення по каменю, металопластику, приборкання примхливої емалі, мікроскопічний монтаж деталей твору» [7, с. 145].

1. Вольський С. Мистецтво художньої емалі: роздуми майстра та авторські напрацювання методів накладання гарячої емалі на рельєфні поверхні. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2016. Випуск 30. С. 174–179.
2. Луць С. Класичний ювелірний дім «Лобортас»: творчі аспекти. *Образотворче мистецтво*. 2017. № 3. С. 95–97.
3. Мінжулін О. Реставрація творів з металу. Київ : Спалах. 1998. 227 с.
4. Шафран Р. Особливості професійного ювелірного мистецтва Львова кінця ХХ ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2008. Спецвипуск. С. 80–102.
5. Шмагало Р. Методичні рекомендації до вивчення курсу «Історія декоративно-ужиткового мистецтва». Вип. ІХ «Золотарство» для студентів ІІ курсу спеціальності 0520 «Декоративно-прикладне мистецтво» і ІІІ курсу спеціальності 0518 «Мистецтвознавство. Львів : ЛАМ. 1994. 32 с.
6. Шмагало Р. Нев'янучі квіти Станіслава Вольського (До проблеми формування художнього методу сучасного ювеліра). *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. 2008. Спецвипуск. С. 119–124.

7. Шмагало Р. Художній метал України XX – початку XX ст. Енциклопедія художнього металу : у 2 т. Львів : Апріорі. 2015. Т. 2. 275 с. : іл.

References

1. Volskyi, S. (2016). Mystetstvo khudozhnoi emali: rozdumy maistra ta avtorski napratsiuвання metodiv nakladannia hariachoi emali na reliefni poverkhni [Art of enamel: reflections of the master and author's work on the methods of applying a hot enamel on relief surfaces.]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Visnyk of the Lviv National Academy of Arts*, 30, 174–179. [In Ukrainian].
2. Luts, S. (2017). Klasychnyi yuvelirnyi dim «Lobortas»: tvorchy aspekty [Classic Lobortas Jewelry House: Creative Aspects]. *Obrazotvorche mystetstvo – Fine Art*, 3, 95–97. [In Ukrainian].
3. Minzhulin, O. (1998). Restavratsiia tvoriv z metalu [Restoration of metal works]. Kyiv : Spalakh. [In Ukrainian].
4. Shafran, R. (2008). Osoblyvosti profesiinoho yuvelirnoho mystetstva Lvova kintsia XX st. [Features of professional jewelry art of Lviv at the end of the twentieth century]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Visnyk of the Lviv National Academy of Arts*. 80–102. [In Ukrainian].
5. Shmahalo, R. (1994). Metodychni rekomendatsii do vyvchennia kursu «Istoriia dekoratyvno-uzhytkovoho mystetstva» «Zolotarstvo» [Methodical recommendations for the study of the course "History of decorative and applied arts"]. (Vol. IX). Lviv : LAM. [In Ukrainian].
6. Shmahalo, R. (2008). Nevianuchi kvity Stanislava Volskoho (Do problemy formuvannia khudozhnogo metodu suchasnoho yuvelira) [False flowers of Stanislav Volsky (To the problem of forming an artistic method of modern jeweler)]. In *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv – Visnyk of the Lviv National Academy of Arts*. 119–124. [In Ukrainian].
7. Shmahalo, R. (2015). Khudozhnii metal Ukrainy XIX – pochatku XX st. Entsyklopediia khudozhnogo metalu [Artistic metal of Ukraine from the XIXth to the beginning of the 20th century. Encyclopedia of artistic metal]. (Vols. 1–2, Vol. 2). Lviv : Apriori. [In Ukrainian].

ANNOTATION

Stanislav Volskyi. "The Art of Your Hand" (to the problem of the artist-jeweler's artistic method formation). The article is devoted to technological experiments of a full cycle of works that must be performed in the process of manufacturing a complex jewelry made of precious materials, which are available to the professional master, which aims to transfer their

knowledges and skills to students of the art metal department.

Key words: jewelry, precious materials, precious stones, color enamel, handmade, artistic method of artist-jeweler.

АННОТАЦИЯ

Станислав Вольский. «Искусство рук твоих» (к проблеме формирования художественного метода художника-ювелира). Статья посвящена технологическим экспериментам полного цикла работ профессионального мастера-универсала, которые необходимо выполнить в процессе изготовления сложного ювелирного изделия из драгоценных материалов. Целью мастера есть передача знаний и умений студентам отдела художественного металла академии искусств.

Ключевые слова: ювелирные украшения, драгоценные материалы, драгоценные камни, цветная эмаль, ручная работа, художественный метод художника-ювелира.